Oilaviy muhit va bola ijtimoiylashuvi jarayonida ijtimoiy ishning o‘rni

G‘ofurova Musharrafxon Imomali qizi
Ijtimoiy ish yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Farg‘ona davlat universiteti
O‘zbekiston, Farg‘ona

IQTIBOS UCHUN

G‘ofurova M.I. Oilaviy muhit va bola ijtimoiylashuvi jarayonida ijtimoiy ishning o‘rni // Zamonaviy fan, texnologiya va innovatsiyalar: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (ZFTI–2026, 5-noyabr 2026-yil). – 2026. – B. 71–76. – https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/051113

QR-kod — DOI sahifasiga havola

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oilaviy muhitning bola ijtimoiylashuvi jarayonidagi o‘rni va ahamiyati, oilaning shaxs kamolotiga ko‘rsatuvchi ijtimoiy-psixologik ta’siri hamda ushbu jarayonda ijtimoiy ish faoliyatining asosiy yo‘nalishlari yoritilgan. Shuningdek, bolalarning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy faolligini rivojlantirish, oilaviy muammolarni bartaraf etish, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni qo‘llab-quvvatlash va oila, mahalla hamda ta’lim muassasalari hamkorligini kuchaytirish masalalari tahlil qilingan. Shu bilan birga, bola ijtimoiylashuvida ijtimoiy xodimlarning vazifalari va samarali ijtimoiy xizmatlarni tashkil etish bo‘yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: oilaviy muhit, bola ijtimoiylashuvi, ijtimoiy ish, ijtimoiy xodim, oila instituti, ijtimoiy himoya, ijtimoiy moslashuv, sog‘lom psixologik muhit, ota-onalik mas’uliyati, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash.

АННОТАЦИЯ

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ РЕБЁНКА В СЕМЕЙНОЙ СРЕДЕ

Гафурова Мушаррафхон, студентка 2-го курса направления «Социальная работа», Ферганский государственный университет, Узбекистан, г. Фергана

В данной статье освещаются роль и значение семейной среды в процессе социализации ребёнка, социально-психологическое влияние семьи на формирование и развитие личности, а также основные направления деятельности социальной работы в данном процессе. Кроме того, анализируются вопросы адаптации детей к обществу, развития их социальной активности, преодоления семейных проблем, поддержки семей, нуждающихся в социальной защите, и укрепления сотрудничества между семьёй, махаллей и образовательными учреждениями. Наряду с этим рассматриваются задачи социальных работников в процессе социализации ребёнка и выдвигаются предложения по организации эффективных социальных услуг.

Ключевые слова: семейная среда, социализация ребёнка, социальная работа, социальный работник, институт семьи, социальная защита, социальная адаптация, здоровая психологическая атмосфера, родительская ответственность, социальная поддержка.

ABSTRACT

THE ROLE OF SOCIAL WORK IN THE PROCESS OF CHILD SOCIALIZATION WITHIN THE FAMILY ENVIRONMENT

Gafurova Musharrafkhon, 2nd-year student majoring in Social Work, Fergana State University, Uzbekistan, Fergana

This article highlights the role and significance of the family environment in the process of child socialization, the socio-psychological influence of the family on personality formation and development, as well as the main areas of social work in this process. Furthermore, it analyzes issues related to children's adaptation to society, the development of their social activity, the resolution of family problems, support for families in need of social protection, and strengthening cooperation between families, mahallas (local self-governing communities), and educational institutions. The article also examines the responsibilities of social workers in the process of child socialization and puts forward proposals for organizing effective social services.

Keywords: family environment, child socialization, social work, social worker, family institution, social protection, social adaptation, healthy psychological environment, parental responsibility, social support.

KIRISH

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyotida barkamol, ma'naviy yetuk va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bola shaxsining shakllanishi va ijtimoiylashuvi, eng avvalo, oilaviy muhit, ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi hamda oiladagi o'zaro munosabatlarga bevosita bog'liqdir. Sog'lom oilaviy muhit bolaning jamiyatdagi ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor qoidalarini o'zlashtirishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu jarayonda ijtimoiy ish sohasi oiladagi muammolarni aniqlash, bolalarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash hamda ota-onalarga tarbiyaviy va ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Inson shaxsining shakllanishi va jamiyatga moslashuvi murakkab, uzluksiz hamda ko'p omilli jarayon bo'lib, bu jarayonda ijtimoiylashuv muhim o'rin tutadi. Ijtimoiylashuv orqali inson jamiyatda qabul qilingan qadriyatlar, me'yorlar, urf-odatlar va xulq-atvor qoidalarini o'zlashtirib, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga tayyorlanadi. Ayniqsa, bolalik davrida ijtimoiylashuv jarayoni oilaviy muhit, ota-ona tarbiyasi va atrofdagilar bilan o'zaro munosabatlar ta'sirida shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiylashuv tushunchasining ilmiy mazmuni va mohiyatiga turli olimlar tomonidan alohida e'tibor qaratilgan.

"Ijtimoiylashuv" atamasini birinchi bo'lib amerikalik sotsiolog F.G.Keddings insonlarga nisbatan qo'llagan. U o'zining "Ijtimoiylashuv nazariyasi" (1987) kitobida "ijtimoiylashuv individ tabiati yoki xarakterining rivojlanishi, insonni ijtimoiy hayotga tayyorlashdir", degan fikrni bildiradi.

Tadqiqotchi Sh.D.Egamberdiyevaning fikricha: "ijtimoiylashuv tushunchasi sof ijtimoiy-psixologik va sotsiologik kategoriya hisoblanib, ya'ni bu shaxsning uni o'rab turgan tashqi ijtimoiy muhit ta'sirlariga berilishi, uning norma va qoidalarini o'zlashtirishga moyilligi va ularga bo'ysunishi, o'zlashtirganlik darajasini ifodalovchi jarayondir. Bu tushunchaning umumiy ma'nosi shundayki, unda insonning tug'ilib, o'zini bevosita o'rab turgan tashqi muhit ta'sirida ulg'ayishi, shu atrof-muhit qurshovida tarbiyalanishi hisoblanadi"[1]. Demak, bu jarayonda oila, ta'lim muassasalari, mahalla va boshqa ijtimoiy institutlar muhim o'rin tutib, shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlari, xulq-atvori hamda jamiyatdagi munosabatlarini shakllantirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, bolalik davrida kechadigan ijtimoiylashuv jarayoni bolaning jamiyatga moslashuvi, ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi va kelajakda mustaqil shaxs sifatida kamol topishining muhim omili hisoblanadi.

Sotsiolog E.Giddensning ta’rifiga ko‘ra: “Oila – kishilarning shunday guruhiki, uning a’zolari bir-biri bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri qon-qarindoshlik munosabatida bo‘lib, guruhning yoshi katta a’zolari bolalarga qarashish va yordam berish majburiyatlarini o‘z zimmasiga oladi”[2]. Mazkur ta’rifdan kelib chiqib aytish mumkinki, oila nafaqat qon-qarindoshlik munosabatlariga asoslangan ijtimoiy guruh, balki bolaning shaxs sifatida shakllanishi va rivojlanishini ta’minlovchi muhim ijtimoiy muhit hamdir. Oiladagi o‘zaro hurmat, mehr-oqibat, ishonch va o‘zaro yordam kabi munosabatlar bolaning dunyoqarashi, xulq-atvori hamda jamiyatdagi ijtimoiy me’yorlarni o‘zlashtirishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zero, sog‘lom oilaviy muhitni shakllantirish, oilaviy munosabatlardagi muammolarni bartaraf etish va bolalarning manfaatlarini himoya qilish ijtimoiy ish faoliyatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, bola ijtimoiylashuvi jarayonida oilaviy muhit bilan bir qatorda ijtimoiy ish mutaxassislarining faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy xodimlar oiladagi mavjud muammolarni aniqlash, ota-onalarga tarbiyaviy ko‘mak ko‘rsatish hamda bolaning sog‘lom ijtimoiy muhitda kamol topishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi.

“So‘nggi ilmiy tadqiqotlarda ham oila va maktabning maqsadli hamda izchil hamkorligi bolaning intellektual, axloqiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi muhim omil sifatida baholanmoqda”[3]. “2025-yildagi tadqiqotlarda esa maktab va oila integratsiyasining samaradorligi muntazam aloqa, o‘zaro ishonch va mas’uliyatga bog‘liqligi qayd etilgan”[4]. Mazkur yondashuvlar oilaviy muhit va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi hamkorlik bolaning ijtimoiylashuv jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qilishini ko‘rsatadi. Bu jarayonda ijtimoiy ish mutaxassislari oila, maktab va mahalla o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, bolaning ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash hamda uning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur ijtimoiy-pedagogik sharoitlarni yaratishda muhim o‘rin tutadi.

“O‘zbekiston sharoitida mazkur masalaning dolzarbligi milliy tarbiya an’analari bilan zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish zarurati bilan ham belgilanadi. Bola bir vaqtning o‘zida oilaviy qadriyatlar, maktab talablari va keng ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi. Agar ushbu ta’sirlar bir-biriga zid bo‘lsa, bolaning tarbiyaviy rivojlanishida nomuvofiqlik yuzaga kelishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, bola tarbiyasida pedagogik yondashuvlarni integratsiyalash zamonaviy ta’lim-tarbiya tizimining dolzarb vazifalaridan biridir”[5]. Sotsiologik nuqtayi nazardan qaralganda, bolaning ijtimoiylashuvi oila, ta’lim muassasasi, mahalla va boshqa ijtimoiy institutlarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllanadigan murakkab jarayondir. Ushbu ijtimoiy institutlar o‘rtasidagi hamkorlik va uzviylik bolaning jamiyatdagi ijtimoiy me’yorlar, qadriyatlar hamda xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtirishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ijtimoiy ish faoliyatida oilaviy muhitni o‘rganish, oiladagi ijtimoiy muammolarni aniqlash va turli ijtimoiy institutlar hamkorligini muvofiqlashtirish bola ijtimoiylashuvining samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi.

“Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, oilada ijtimoiy-ma’naviy muhitni tadqiq etish bo‘yicha mavjud yondashuvlar ko‘pincha bitta fan doirasi bilan cheklangan yoki fragmentar xarakterga ega. Kompleks va tizimli metodologik yondashuv ishlab chiqish masalasi hali yetarli darajada hal etilmagan. Bu esa oilada ijtimoiy-ma’naviy muhitni to‘liq va obyektiv o‘rganish imkoniyatlarini cheklaydi”[6]. Mazkur holat oilaviy muhit va bola ijtimoiylashuvi jarayonini fanlararo yondashuv asosida chuqur o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Xususan, oiladagi ijtimoiy munosabatlar, tarbiyaviy qadriyatlar, ota-onalarning mas’uliyati va bolaning ijtimoiy xulq-atvori o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilinishi lozim. Sotsiologik nuqtayi nazardan, oila bolaning dastlabki ijtimoiy tajribani egallashi, jamiyatdagi me’yor va qadriyatlarni o‘zlashtirishi hamda ijtimoiy rollarni shakllantirishida asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, ijtimoiy ish

https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/051113

faoliyati oiladagi ijtimoiy muammolarni aniqlash, ijtimoiy xavf omillarini baholash va bolalarning manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan amaliy mexanizmlarni ishlab chiqishni talab etadi. Demak, oilaviy muhit va bola ijtimoiylashuvini o‘rganishda sotsiologik tahlilni ijtimoiy ishning nazariy hamda amaliy yondashuvlari bilan uyg‘unlashtirish mazkur sohadagi ilmiy izlanishlarning muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

Ilmiy manbalarga ko‘ra, oilaviy muhit va bola ijtimoiylashuvi masalalari pedagogika, psixologiya hamda sotsiologiya fanlari doirasida ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, F.G.Keddings ijtimoiylashuv tushunchasining nazariy asoslarini yoritgan bo‘lsa, E.Dyurkgeym shaxsning jamiyat bilan o‘zaro munosabati va ijtimoiy me’yorlarni o‘zlashtirish masalalariga e’tibor qaratgan. J.Piaje bolaning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida yosh davrlarining ahamiyatini tadqiq etgan, L.S.Vigotskiy esa bolaning rivojlanishida ijtimoiy muhit va o‘zaro munosabatlarning rolini asoslab bergan. Shuningdek, oilaviy tarbiya, ota-ona va farzand munosabatlari hamda bolaning ijtimoiy moslashuvi masalalari mahalliy olimlar tomonidan ham turli ilmiy tadqiqotlarda yoritilgan. Biroq oilaviy muhit, bola ijtimoiylashuvi va ijtimoiy ish faoliyatining o‘zaro bog‘liqligini kompleks o‘rganish mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

O‘zbek olimlaridan A.Q.Munavvarov oilaviy tarbiyaning pedagogik asoslari, oilaning bola shaxsini shakllantirishdagi o‘rni va tarbiyaviy imkoniyatlarini tadqiq etgan. O.Musurmonova oila ma’naviyati, milliy qadriyatlar va yosh avlod tarbiyasining o‘zaro bog‘liqligiga alohida e’tibor qaratgan. V.Karimova oilaviy hayot psixologiyasi, oilaviy munosabatlar va shaxslararo muloqot masalalarini o‘rgangan. Shuningdek, L.To‘raqulovning tadqiqotlarida oilaviy bolalar uyi tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuvi va psixologik moslashuvi masalalari yoritilgan.

Har qanday jamiyat taraqqiyoti shu jamiyatdagi sog‘lom oila muhitiga bog‘liqdir. Sog‘lom oila muhitida sog‘lom avlodlar tarbiyalanadi va voyaga yetadi. Ma’lumki, dunyoga kelgan go‘dakning ijtimoiylashuvi dastavval oilada amalga oshadi. Aynan shu maskan quchog‘ida bola ijtimoiy muhitga moslashib, ijtimoiy me’yorlar va qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Shular asosida ijtimoiy hayotga kirib boradi.

Ma’lumki, har qanday jamiyatning ma’naviy negizi oila hisoblanadi. Davlatning rivojlanishida oilaning mustahkam bo‘lishi bevosita oilaning ijtimoiy rolining muhim ekanligidan dalolatdir. Sog‘lom oilaviy munosabatlarning shakllanishi, avvalo, jamiyatning ijtimoiy tartibini belgilovchi asosiy omillardan biridir. “Har qanday jamiyatning mustahkamligi, rivoji oilaga bog‘liq. Chunki jamiyatda bo‘ladigan ijtimoiy munosabatlarning dastlabki elementi oilada vujudga keladi va shakllanadi. Avvalo, oiladagi tarbiyaning boshqa tarbiyalardan farqi, afzalligi tarbiya u yerda faqat o‘rgatish, o‘qitish, ta’kidlash bilan emas, barcha narsalarda katta yoshdagilarni kichik yoshlar uchun o‘rnak ko‘rsatishi uchun olib boriladi”[7]. Sog‘lom va mustahkam oila jamiyat barqarorligi va rivojlanishida shubhasiz o‘rin tutadi. U kelajak va farovonlik barpo etuvchi o‘zgarmas poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Hozirgi kunda oila bizda eng birinchi oliy bo‘gin hisoblanishi ham mentalitet evaziga ham o‘zimizga xos va mos yo‘ldan kelib chiqqan holda oila biz uchun hozirgi kundagi har qanday jamiyatning asosi hisoblanadi.

Oilaviy muhit va bola ijtimoiylashuvi jarayonida ijtimoiy ishning o‘rnini oshirish uchun, eng avvalo, oilani qo‘llab-quvvatlash, bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, sog‘lom ma’naviy-psixologik muhitni shakllantirish hamda ijtimoiy xizmatlar samaradorligini kuchaytirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur, deb o‘ylaymiz.

Quyidagi yo‘nalishlarda ishlarni tashkil etish maqsadga muvofiq.

1. Oilalar bilan ijtimoiy ishlarni kuchaytirish

- Oilalarning ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik holatini muntazam o‘rganish.

https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/051113

- Muammoli va ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni erta aniqlash.
- Oilaviy nizolar va ajrimlarning bolalar ruhiyatiga salbiy ta’sirini kamaytirish bo‘yicha profilaktik ishlarni olib borish.

2. Bolalarning ijtimoiylashuv jarayonini qo‘llab-quvvatlash

- Bolalarda muloqot qilish, jamoada ishlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.
- Ularni sport, san’at, madaniyat va turli ijtimoiy loyihalarga jalb etish.
- Ijtimoiy moslashishda qiyinchilikka duch kelayotgan bolalar bilan individual ishlash.

3. Ijtimoiy xodimlar faoliyatining samaradorligini oshirish

- Ijtimoiy xodimlarning kasbiy bilim va malakasini muntazam oshirish.
- Bolalar va oilalar bilan ishlashda zamonaviy ijtimoiy ish metodlaridan foydalanish.
- Har bir muammoli oila va bola uchun individual ijtimoiy yordam rejasini ishlab chiqish.
- Ijtimoiy xodim, psixolog, pedagog va huquqshunos hamkorligini yo‘lga qo‘yish.

4. Ota-onalarning pedagogik va psixologik madaniyatini oshirish

- «Mas’uliyatli ota-onalik» mavzusida seminar va davra suhbatlari o‘tkazish.
- Yosh oilalar uchun ota-onalik ko‘nikmalarini rivojlantirish dasturlarini tashkil etish.
- Farzandlar bilan samarali muloqot qilish madaniyatini shakllantirish.

5. Ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar bilan ishlash

- Kam ta’minlangan, nogironligi bo‘lgan, ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan va nizoli oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarni qo‘llab-quvvatlash.
- Ularning ta’lim olish, sog‘lom rivojlanish va jamiyat hayotida ishtirok etish imkoniyatlarini kengaytirish.
- Psixologik va huquqiy yordam xizmatlarini rivojlantirish.
- Har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatish.

6. Raqamli texnologiyalardan foydalanish

- Oilalar va bolalarning ijtimoiy ehtiyojlarini aniqlash uchun elektron monitoring tizimlarini rivojlantirish.
- Ota-onalar uchun onlayn maslahat va psixologik yordam xizmatlarini yo‘lga qo‘yish.
- Bolalarning internetdagi xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha tushuntirish ishlarini olib borish.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oilaviy muhit bola ijtimoiylashuvining eng muhim va dastlabki omili bo‘lib, uning shaxs sifatida shakllanishi, dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, xulq-atvori hamda jamiyatdagi o‘z o‘rnini anglashida muhim ahamiyat kasb etadi. Oilada shakllangan mehr-oqibat, o‘zaro hurmat, ishonch, mas’uliyat va sog‘lom psixologik munosabatlar bolaning kelgusidagi ijtimoiy hayotiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois bola ijtimoiylashuvi jarayonida oilaviy muhitni sog‘lomlashtirish, ota-onalarning pedagogik va psixologik madaniyatini oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/051113

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. https://www.in-academy.uz/index.php/YO/article/download/27332/55627
2. E.Giddens. Sotsiologiya. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2002. 424-bet.
3. Ashirmatova Sh. “Oila va maktab hamkorligining pedagogik ahamiyati”. World Scientific Research Journal. – 2026. – Vol. 51, №1. 263–268-betlar.
4. Sobirova G‘., Ochilova G., Umarova D. “Maktab va oila integratsiyasi”. Modern Education and Development. – 2025. – Vol. 26, №4. 387–391-betlar.
5. Abduxamidov, S. M. (2026). ZAMONAVIY O‘ZBEK OILASIDA BOLA TARBIYASINING IJTIMOIY-PEDAGOGIK MODELI: OILA, TA’LIM MUASSASASI VA IJTIMOIY MUHIT HAMKORLIGI. *Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi*, *9*(1), 71-75.
6. Boymurodova, Z. X. (2025). OILADA IJTIMOIY-MA’NAVIY MUHITNI TADQIQ ETISHNING METODOLOGIK TAMOYILLARI. *Inter education & global study*, *3*(6 (1)), 310-322.
7. https://toshkent-vil.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=60799
8. Karimov, U. U. (2021). Scientific and Theoretical Foundations of the Formation of the Social Environment in the Family. *Oriental Journal of Social Sciences*, *1*(1), 37-40.
9. Каримова, Г., Баҳординова, Ф., & Соибжонова, С. (2021). ОИЛА СОЦИОЛОГИЯСИДА ОИЛАДАГИ ИЖТИМОИЙ МУҲИТНИНГ ЎРГАНИЛИШИ. *Интернаука*, (10-3), 44-45.
10. Tagieva G.G., Husanova H.T. Oila va gender sotsiologiyasi. Darslik. SamDU, 2021.